

sprekt al het volk des Heeren, spreekt heel de kerk van Christus haar lofzeggend Amen uit.

KUYPER.

„Uwe glasvensteren kristallijnen!“

En uwe glasvensteren zal ik kristallijnen maken, en uwe poorten van robijnsteen, en uwe gansche landpale van aangename steenen.

Jes. 54: 12.

Het glasvenster is de opening in den wand, waardoor ge nikt naar buiten. Is het glas van dat venster met isbloemen bevroren, dan glinstert en spiegelt het, maar geeft geen doorzicht. Is het met vuil bekleet en met stof bezeteld, dan vervalscht het uw uitzicht en tint alles somber en grau. Maar ook is het glas in uw vensteren zuiver spiegelglas, rond spat of vlek of verwerf, en is dat zuivere spiegelglas van binnen en van buiten volkomen glad en stofvrij, dan laat het uw blik niet alleen door, maar dan leent het glans aan wat ge waarneemt.

Door heerlijk glas gespiegeld is de omtrek dien ge waarneemt zelf nog schooner dan door het open raam.

Soms zelfs poogt men door een tint in het glas nog hooger uitwerking te bereiken. Bij het waken van het Bengaalse kunstuur tint heel de omtrek zich soms zoo tooverachtig schoon. En als om dat schoone effect na te bootsen nam men eertijds vaak purpergetinte glasvensteren. Dan scheen door dat paarsroode glas al wat te zien kwam in nog boeiender kleuren tot te komen. Het gaf aan het verzeicht, waarin men zich vermaelde, een nog verhever glans.

Zoals 's morgens soms de dagernaad de natuur in purperen glans doopt; zoals des avonds soms de ondergaande zon pracht over heel de schepping spreidt; zoals bovenal het dalend zonlicht soms de sneeuwvvalen toppe der Alpen doet gloeien; of ook het Noorderlicht het firmament weet rood te verven, niet een rood dat niet dekt, maar plechtige diepte ontsluit; zoo poogde men vaak ook door purpergetinte glasvensteren het tafereel om zich heen te verlevendigen. In zacht purper weggedoken scheen dat tafereel zoo bemoeiend, zoo boeiend, zoo schoon!

En zoo nu ook zegt de profetie van Jesaja, dat God de Heere voor zijn volk een woonstede bereidt, gegrondvest op sabbaten; en die dit bovenal tot heerlijkheid zal hebben, dat het uitzicht naar buiten door kristallijnen vensteren zal wezen. Een uitzicht zoo boeiend en zoo schoon.

Nu blijve de vraag hier onbeslist, wat stof hier met dat kristallijn bedoeld is. Jesaja schreef *Kindheid*. En nu zegt de één, dat dit *kristal*, de ander dat dit een *robin*, een derde dat dit een *karbonkel* of *agath* aanduidt. Maar wat keurstegeest ook bedoeld zij, dit staat vast, het doet op een glasvenster, dat een *heerlijk*, een *schitterend*, een *prachtig* uitzicht geeft, en den aanblik van wat ge waarneemt in glans en in schoonheid verhoogt.

Kennelijk doelt deze ontfermende profetie niet eerst op het Vaderhuis daarboven; want er volgt op, dat de verdere komen zal, om te beproeven of hij Gods volk nog ten val kan brengen, en dat geschiedt in den hemel niet meer.

En ook wordt er niet gedoeld op een *uitwendig* gelukstaar op aarde want er staat dat de verschrikking, die komt, niet eens tot hen geraken zal, terwijl het kruis dat we onzen Heiland hebben achterna te dragen, eerst van ons scheidt bij den dood!

Neen, dat huis op sabbaten gegrond, met zijn ingangen van robinen en zijn kristallijnen vensteren, is de woonstede van geestelijken gelukstaar, waarin *door het geloof* soms reeds hier op aarde Gods lieve kinderen zich verblijden mogen. Want aldus besluit de profetie: „Alle tong die in het gericht tegen u opstaat, zij gij verdoemen; dit is de erve van den knecht des Heeren, en hun gerechtigheid is uit Mij!“

En nu verstaan we de kristallijnen vensteren, die een zoo geheel anderen tint werpen op wat we door die vensteren waarnemen. Want nu bealid het zien door die kristallijnen vensteren het zien op wat ons in den zaligen glans van het geloof voor het zieloog verschijnt, het bezie van heel ons leven en van wat om en voor ons ligt in den glans van den eeuwigen Dage-raad; een op en over alles zien glinsteren de purperen spelende stralen van de Zonne der gerechtigheid!

Aan ons zelf overgelaten, zou er of geen venster in den somberen muur, of niets dan een bestoven en bezeteld glasruit wezen, die voor ons ogles nog grauwer, nog somberder, nog doffer tintte, dan we het zien met het bloote oog.

Dan overkomt ons wrevel en moedeloosheid. Zoo donker is het pad voor ons uit. Zoo met ongerechtigheid overvloed in het eindweegs dat we achter ons hebben. Zoo weinig moedgevend, zoo triestig, zoo in grauwe mist gehuld vertoont zich het leven. En zelfs als we naar het uitspannel opzien, is er geen star die ons vriendelijk tegenlokt, er geen grauw alles mat en dof.

o, Het leven van een ontdekte ziel zou haar tot stikken toe benaauwen. Zoo hopeloos somber en droef als de wereld zich aan haar oog ontkent.

Dat deed haar vóór ze ontdekt werd geen pijn. Want och, toen staogde ze gedachteloos en merkte niet op; toen bleef ze hangen aan de oppervlakte, gelijk een kind doet; toen vergaapte ze zich aan het Bengaalse vuur, waarmee de wereld aan haar elendig ledig een schijn bijzet.

Maar nu er licht van boven in haar ziels-oog viel, en ze de wereld ziet zoals ze is; ziet door de nevelen heen; ziet tot op den bodem en tot in den verkanderden wortels nu, ja, komt en in de wereld en haar eigen verleden, haar eigen wezen, en het wezen van wat ze het liefst op aarde had, kortom alles zoo naakt, zoo ontbloot, zoo onmogelijk uit dat ze het gelaat liefst afwendt en maar liever niet ziet, om door het zien niet bij vernieuwing te lijden.

En dan komt de ondoorgrondelijke Barmhertigheid en zet in dien somberen muur voor u *kristallijnen vensteren*.

En als ge daardoor beengelt, o, dan wordt het opeens alles zoo geheel anders getint. Dan ziet ge uw pijnlijke verleden gedeckt met witte wol. Dan ziet ge den strijd en de woering des levens gedoopt in den glans eener

eeuwige heerlijkheid. En zelfs op het droefste levenspad ziet ge dan den fest gejaagden pelgrim nog wandelen in het licht van Gods vriendelijk aanschijn.

En niet ge dan op naar boven, o, door die kristallijnen vensteren gezien, is die hemel dan niet meer droefvuldig rood noch grau van nevelen, maar tintelend met vonken van eeuwige heerlijkheid, en u tegenstaand met bekoorlijken gloed.

Het is wel zoo, dat Gods kind, niet altoos die helle genieting smaakt. Och, zoo dik wijls vergeet hij dat kristallijnen venster geheel, en trekt zich terug in een hoek, of verbergt zich achter de gordijnen van zijn legerstede, of blijft nederhurken in de laagte; en natuurlijk dan ziet hij niets van dat schoon, en gunt dat kristallijnen venster hem zij glansen niet.

Het insinken is ons vaak lief. Verre beneden onzen staat te leven schijnt soms ons klein gelooft te bekoren. En dan zijn we weer pessimisten. En dan wankt ons de Hoop niet meer. En bestoven door onze eigen weestrevigheden, mompelen en morren we dan tegen ons lot, en soms zelfs tegen onzen God.

Een nog levende boom kan soms zoo schrikkelijk verdord en kaal en door den stormwind of door wormen en rupsen gehavend wezen. Maar daarin heft ge dan toch geen rust.

Te midden van die maaiheid der ziel, komt dan weer de heugenis van wat ge eens door de kristallijnen vensteren gezien hebt. En ze lokken en ze trekken u weer, tot ge eindelijk uit uw hoek uitkomt, of uit uw legerstede weet opstaat, en ja, dan is uw eerste gang weer naar die kristallijnen vensteren, om in die pracht en in dien glans van Gods vertroostend aangezicht u weer te verlustigen, en uw ziel leeft weer op.

Soms beestel God de Heere daartoe een helpende hand.

Dan is er één, die aan dat kristallijnen venster stond en er doorgluurde en genoot, en het nitiiep en het uitschelden moest: „Hoe goddelijk, hoe verrukkelijk schoon!“

En als hij op datzelfde ogenblik dan u in uw somberen hoek hoorde klagen en morren, dan drong hem de liefde soms, om u toe te roepen: „Kom herwaarts toch bij mijn kristallijnen venster! o, door dit venster des geloofs is alles zoo schoon!“

Zoo lokte soms een moeder haar dochter, een vader zijn zoon, een zuster haar broeder! Engeldienst en liefdedienst tevens!

Tot ze saam voor het kristallijnen venster stonden, en toen naar dien zaligen hemel glurden, en als uit één mond Hem verheerlijkten, die hun dat kristallijnen venster schonk.

KUYPER.

Amsterdam 9 Maart.

Nu de hangende kerkelijke processen tot aanvankelijke beslissing beginnen te leiden, doet zich het verschijnsel voor dat bijna overal de Synodalen in het gelijk worden gesteld.

Ook waar het Openbaar Ministerie nog tot afwijzing van hun eischen concludeerde, wijzen toch de rechtsheren hun die eischen toe. Er is bijna geen uitzondering.

Stel nu dit ging zoo door tot de hoogste instantie, wat bleek hier dan uit?

Dat de kerken die in dolantie gingen ongelijk hebben, omdat de rechter haar in het ongelijk stelt?

Hem, die zulks beweren mocht, doen we deze wedervraag: Omdat de rechter te Jeruzalem in den jare 37 den aangeklaagden Rabbi van Nazareth in het ongelijk stelde en vonnisde, volgde daaruit dat hij ongelijk had?

Voorts, omdat de rechtbank der Romeinsche overheid twee eeuwen lang de eerste Christenen in het ongelijk stelde, volgde daaruit dat de martelaren die stierven, het niet bij het rechte eind hadden?

O! eindelijk! Omdat in de dagen der Reformatie de rechtbanken in alle instantiën, in de onberispelijkste rechtsvormen, en niet vonnissen die strikt in den haak waren, onze vaders hebben ter dood veroordeeld en al hun goed verbeurd verklaard, hadden daarom onze martelaren ongelijk?

Niemand zal dit beweren.

Hadden dan daarom deze vonnissen geen kracht?

Ongetwijfeld.

De Rabbi van Nazareth sprak: „Gij zoudt geen macht tegen mij hebben, zoo het u niet van boven gegeven ware“, en ging naar den kruishevel.

De Polycarpussen en Veronica's hebben zich niet verzet, maar zijn in den dood gegaan.

En zoo ook de martelaars uit de Hervormingseeuw hebben stil hun lot gedragen, en zich gegeven in den dood.

En zoo dus ook hier.

Wat onze rechtsheren rechtspreken in hoogste instantie, is een beslissing, waar we ons aan onderwerpen, om der consciëntie wille.

Maar dit belet niet, dat we uit diezelfde consciëntie tegen hen getuigen blijven, overtuigd dat ze aan Gods kerke haar wezenlijk recht niet doen.

In Art. 37 van onze Confessie belijdt onze kerk: „dat haar zake, die van veel rechtsheren en overheden als kettersch en goddeloos veroordeeld wordt, eens zal bijleken de zake van den Zoon van God te zijn!“

Dat blijft ook nu haar getuigenis.

Om de zonden onzer vaders en onze eigen zonden laten we willig dit oordeel over ons komen, God lovende en prijzende, dat niets ergers van ons afgeveerd wordt, dan wat steen, en wat geld, en wat goet!

Er is een tijd van zwijgen, zegt de Prediker, en een tijd van spreken.

Dit wenschen we ook in de Doopquaestie toe te passen; en doen daarom voorhands tot het belangrijke daarover gevoerde debat het zwijgen.

Ongemeen gewichtig was het ons, naardien het ons in het hart der kerkelijke quaestie bracht, en opnieuw proeve schonk van de wijsheid onzer vaders, die alle geschil over de kerk altoos weer tot het Sacrament, hetzij van den heiligen Doop, hetzij van het heilig Avondmaal herleidde.

Dankbaar stemde het ons, doordien het ons velen nader heeft gebracht, van wie we vreesden op verre afstand te staan.

Ook wierp het ons licht op het wezenlijk verschil dat ons van zeer enkele broeders scheidt, wier standpunt ons na veel wiken en wegen, en na zijn onderzoek, metterdaad gebleken is, onaanneemelijk te zijn.

Het deed zoo goed te ontdekken, hoe ook nu weer feitelijk geel dezelfde stroomingen in de bedding van het kerkelijke leven worstelen, die daarin woelden tijdens den strijd der eerste Christelijke kerk, en tijdens de worsteling onzer reformatische vaders.

Eenerzijds een drang tot afzondering en isolement; want immers de kerk mag niet wereldgelijkvormig worden.

En toch anderzijds een even sterke drang, om aan geen enkel deel of stuk van het Lichaam van Christus zich vreemd te houden; daar toch immers het Lichaam van Christus zich onder alle volkeren uitbreidt.

Wat een tegelijk van ons zijn kerk noemt bedoelt openbaring van het Lichaam van Christus, maar in de wereld te zijn, en het is tusschen deze beide polen dat al ons worstelen slingert.

De één maal is de blik te ruim, een ander maal te eng.

Nu eens wordt het een Dualisme, dat zich feitelijk met zijn kerke buiten de wereld wil plaatsen; en dan weer Pantheïsme, dat feitelijk zijn kerk in de wereld doet verploegen.

Al die strijd nu is om onzer zonde wil! Het is onze zonde, die de blank uit de wolken van Gods genade neergedaalde sneeuw bezoedelt en monig maakt.

Het is onze zonde, die de éénheid in den wortel niet weet vast te houden, zoodra de takken in de kroon zich spreiden.

Het is onze zonde, die in eigen tent liefst schuilen doet, en de barmhertigheid voor het gekoekene verzaakt.

De gelijkenis van den eenigen Herder, die de negen en negentig verlaat, om het éne verloren schaap te redden, is zoo moeilijk in de kerkelijke praktijk te verstaan.

Twee werelden, de wereld daar boven en de wereld hier beneden, raken in de kerk elkaar aan.

Het is het onzichtbare, dat met het zichtbare, het oneindige dat met het eindige, in al onze mysteriën, en zoo ook in de kerk in aanraking treedt.

Vandaar dat het Sacrament wel tot zoo hoogheilige betekenis moet geraken, en elke verschuiving van het kerkelijk wezen, zich meest doen gevoelen in het Sacrament. Immers het Sacrament is juist het symbolisch zichtbaar worden van een onzienlijke genade, de omhulling van wat geestelijk is met het zichtbare kleed.

Dit heeft dan ook veroorzaakt, dat schier elke reformatie der kerk bij den strijd om het heilig Avondmaal aanving. Zoo in de 16de eeuw tegen de Mis. Nu in Amsterdam om het heilig Avondmaal.

Lag er dan ook niets achter dit heilig Avondmaal, en was dit het eenig Sacrament, zoo zou elke strijd over het begrip en het wezen van de kerk geheel uit dit éne Sacrament te putten zijn.

Nu is dit echter niet zoo.

Achter het heilig Avondmaal ligt de heilige Doop. Deze gaat er aan vooraf.

Reeds eer men met het heilig Avondmaal rekent, is er dus in zake den heiligen Doop met de kerk te rekenen, en het is daarom dat we deze quaestie opwerpen.

De vraag voor ons was en bleef: Is voor u de heilige Doop niets dan inlijving in uw Instituut, of is hij voor u gelijk voor ons inlijving in de kerk van Christus in de eerste plaats, en eerst daarna, in de tweede plaats, opnemend tevens in de openbare gestalte van uw geïnstitueerde kerk?

Hierop kon tweemaal antwoord gevallen zijn.

Het antwoord had kunnen luiden: „Wij kennen geen ander Instituut dan onze eigen kerk. Buiten onze geïnstitueerde kerk is niets van de kerk zichtbaar. Derhalve alleen onze Doop is Doop, en onze Doop ligt in in onze kerk!“

Ware dit het antwoord geweest, zoo hadden we voor het booze monster van het Separatisme gestaan, d. i. voor het Doopersche Dualisme gehuld in den Roomschen vorm van een alleen zaligmakende en alleen kerk zijnde kerk.

Doch, God zij lof, dat antwoord bekwaamen we niet.

Integendeel, het antwoord dat we ontvingen, was deels practicaal, deels theoretisch; en wel in zijn practicaal deel geheel zuiver, en in zijn theoretisch deel zoo goed en goed als het onder omstandigheden kon worden gewenscht.

„Neen, zoo luidde het practicaal, wij beweren niet het eenig Instituut van Christus' kerk te zijn; wij erkennen ook andere Instituten; zelfs de Lutherse kerk biedt ons een waar Instituut; en wel verre vandaar dat alleen onze Doop in onze oogen Doop zou zijn, erkennen we ook den Doop van de Lutherse, de Griekse, de Arme-niërs, de Methodisten, de Independenten, de Roomschen enz!“

„Derhalve ook bij ons is de heilige Doop in de eerste plaats inlijving in de kerk in het algemeen, en eerst in de tweede plaats inlijving in ons bijzonder Instituut!“

Welnu, met dit practicaal antwoord zijn we voorhands dankbaar en voldaan. Tegen zulk een practijk toch is geen tel in de theorie duurzaam bestand. Zulk een practijk moet ten slotte ook het laatste fontein uit de theorie uitbannen, „zij dat dit fontein bij ons of bij onze mede-disputanten school.“

Maar zelfs in de theorie kwamen we reeds ver; zeer ver; verder dan we vermoed hadden.

Beiderzijds immers is thans erkend, dat voor een geïnstitueerde kerk tot haar wezen

zoo veel als tot haar wezen behoort de instelling der ambten en de zuivere uitvoering daarvan, naar het Woord. (Predikatie en Sacramentsbediening).

Dat derhalve een Instituut, dat deze kenmerken niet bezit, maar ze principieel van zich werpt, *valsehe kerk* te noemen is, wat schijn van godsvrucht het ook vertoont.

Beiderzijds is thans erkend, dat er echter ook zoo tusschen deze ware Instituten een graadueel verschil van zuiverheid kan bestaan. Gelijk dit feitelijk tusschen de Gereformeerde, Lutherse, Wesleyaansche en andere *ware kerken* plaats grijpt, die daarom niettemin alle als *ware kerken* erkend worden.

Beiderzijds eindelijk is erkend en toegestemd, dat het organisch geheel van het Lichaam van Christus niet binnen de grenzen dezer ware Instituten besloten ligt; maar dat er 1° tijden kunnen zijn, waarin elk waar Instituut ontbreekt, en dat toch het Lichaam van Christus zich op aarde vertoont, en 2°, dat er ook onder de overheersching der valsehe kerken nog trekkingen en werkingen zijn kunnen, die de aanwezigheid van dit Lichaam bewijzen.

Dit nu saamvattende zijn we meer dan tevreden.

Immers, zoo zijn we het dan eens:

1°. Dat er een Lichaam van Christus is, in hemel en op aarde. De kerk in haar verborgen, geestelijk, onzichtbaar wezen.

2°. Dat dit Lichaam van Christus op aarde van het Paradijs al tot nu toe werkingen heeft geoordeeld en in menschenharten een plaats heeft gevonden.

3°. Dat uit deze werkingen van het Lichaam van Christus op aarde allerlei geïnstitueerde kerken zijn ontstaan, deels *ware*, deels *valsehe* kerken. De laatste ontstaan, of doordien een *waar* Instituut vervalschte, of doordien opzettelijk een *valseh* gesticht werd.

4°. Dat op de vraag: Is de algemeene Christelijke kerk gelijk aan de optelsom der ware Instituten? — geantwoord moet: Neen, er hoort ook nog iets toe, dat niet in die ware Instituten is ingeliefd.

En 5°, dat derhalve al het verschil thans herleid is tot deze kleine vraag: Is de optelsom der ware Instituten *plus* hetgeen er buiten die *ware* Instituten van het Lichaam van Christus werkt, gelijk aan de *zichtbare* kerk? Of wel, zult ge *zichtbare kerk* noemen alleen alle ware Instituten saam?

Dat is dus al.

Noem de ware Instituten A + B + C, en wat er buiten deze ware Instituten nog van Christus' Lichaam op aarde zijn mocht, dan herleidt zich dus al ons geschil tot deze simple quaestie:

Is voor u de *zichtbare kerk* = A + B + C, of wel zegt ge: De *zichtbare kerk* is = (A + B + C) + x.

Ook dit kleine geschil heeft nu zeer zeker zijn gewicht, maar o, i. niet genoeg, om er veel goede kracht aan te verspillen.

Ten slotte wordt het dan toch een verschil enkel over den naam dien gij aan (A + B + C) + x geeft.

En willen anderen nu zeggen:

De *onzichtbare kerk* is = het Lichaam van Christus.

De *zichtbare kerk* = A + B + C.

De *ware kerken* zijn A en B en C.

De *valsehe kerken* zijn alle Instituten buiten A, B of C.

En dan is er buitendien nog een x, dat ook tot het Lichaam van Christus behoort.

Och, wat doet dit tot de zaak af?

Zoo we dan maar weten mogen, hoe (A + B + C) + x genoemd moet.

Van de hand des heeren Dr. Kleyn is, naar aanleiding van de tweede uitgave van *Rechtsbevoegdheid*, een nieuwe pennevrucht verschenen onder den titel van: *Algemeene kerk of plaatselijke gemeente*, Dordrecht bij C. Morke Jhr.

Dit werk, ruim 300 bladzijden groot, is niet een reëplik op wat de hoogleraren De Savornin Lohman en Rutgers ter nadere staving van hun gevoelen en beweringen ten beste gaven, maar een theoretische uiteenzetting van Dr. Kleyns eigen stelsel; voor zooveel dit kon historisch toegelicht.

Dit verplicht ons tot dank aan den geachten schrijver.

Polemiek over detailpunten kon ons hier geen stap verder brengen. Reeds lang liet zich vermoeden, dat zich in den kring van de Synodale orthodoxen een begrip, een denkbeeld van kerk had vastgezet, dat eenmaal principieel aanvaard, met noodwendigheid tot een geheel eigen stelsel van kerkrecht, en daarmee samhangend tot een eigen voorstelling omtrent de onderscheidene rechtsverhoudingen moest leiden.

Zoolang men nu dit stelsel niet anders kende dan uit enkele onsamhangende uitingen, viel hier geen oordeel over te vellen, en kende men zijn vijand niet.

Nu echter Dr. Kleyn zich de moeite gunde, om wat velen zijner geestverwanten reeds lang voor den geest zweefde, maar wat geen hunner nog in behoorlijken vorm uitbracht, in meestal duidelijke taal, aan zijn lezers voor ogen te stellen, weet men wat het kwaad is, waartegen het geneesmiddel gezocht moet; en is alzo een geregeld diagnose en therapie, die op kennis van feiten steunt, gemakkelijker gemaakt.

Wel doet het ons leed, dat Dr. Kleyn ook bij deze theoretische uiteenzetting niet in den wetenschappelijken toon is gebleven; en noodigen we hem dringend uit, zoo hij weer naar de pen grijpt, voorgoed en voor altoos af te zien van het wapen der declinering; maar zijn verontschuldiging heeft hij.

Dr. Kleyn is namelijk een rusteloos onderzoeker van de polemische geschriften van voor drie eeuwen; en wie genoodzaakt was met de literatuur uit die dagen kennis te maken, weet hoe fel en scherp zelfs de edelste karakters uit dien tijd ge-

woon waren zich over hun tegenstanders uit te laten.

Wie thans gewend is, aan minder ruwe, aan beschaafder, aan meer waardeerende, en daardoor tegelijk meer humane en Christelijke vormen, kan zich soms moeilijk verklaren, hoe nog geen drie eeuwen geleden, de beste en nobelste mannen uit dien tijd elkaar derwijs in het haar vlogen.

Niet allen maakten het even erg. Er was ook in die dagen bij den een zeker maat houden, bij den ander buitensporigheid. Maar voor het overige geven ze wat de keuze van den vorm betreft elkaar *niets* toe. Arminianen en Contra-Remonstranten volgen één zelfde model.

Is het nu in een jeugdig geleerde niet verklaarbaar, dat hij, in zulk een leetuur gevormd, er meer dan hij vermoedde zelf den invloed van onderling, en thans nog, midden in onze 19de eeuw, verviel in een toon jegens zijn tegenstanders, die in de 16de eeuw normaal, thans zich zelfden als *hors d'oeuvre* oordeelt?

Van zijn tegenstanders had hij beter kunnen leeren. Zij, de ouderen in jaren, hebben hun jeugdigere bestrijder steeds op de humanste wijze bejegend.

Het is te betreuren, dat hij die les niet heeft verstaan.

Toch stappen we hierover heen. Het is bijnaak in een strijd, die door de bondige uiteenzetting, die Dr. Kleyn thans van zijn eigen denkbeelden geeft, in beter vorm kan worden voortgezet. Iets wat te meer klemt, zoo men let op den bijval, dien Dr. Kleyns uiteenzetting nu reeds, zoo bij Modernen en Groningers, als bij Ethischen en Irenischen vinden mocht.

Het is hem bijnaak gelukt de diepere gedachte van wat thans onze Synodalen drijft, in welgelijkt beeld te brengen.

De *guerilla* neemt hiermee een einde, en de geregelde *belegering* een aanvang.

Een worsteling, waarbij eenerzijds het *Gereformeerde stelsel* dat naar den *Woorde Gods* is, en anderzijds het stelsel onzer Synodalen zich zal doen gelden.

Een zuivere tegenstelling, die Dr. Kleyn daardoor te helderder deed uitkomen, doordien hij den eerlijken moed had, om te erkennen, dat hij tegen Voetius overstaat. Zoo is het wel!

Dr. Kleyn maakt zich los van *Marnix van St-Aldegond* (pag. 313), en los van *Voetius* (pag. 315 v.v.), en los van *Groen van Prinsterer* (pag. 226).

Hij heeft den moed te erkennen, dat hij tegenover deze getuigen zijn stelsel niet vol kan houden.

Zijn medestanders zijn de heeren Gooszen, Cesar Segers e. a.

En zoo komt het dus te staan: De *Gereformeerde partij* met Marnix, Voetius en Groen, en de *Synodalistische partij* met Kleyn, Gooszen, Segers.

Niet, dit versta men wel, alsof ook Dr. Kleyn niet meenen zou in de historie der Reformatie getuigen op zijn hand te hebben.

Integendeel, hij heeft de lofwaaardige poging aangewend, om ook voor zijn stelsel steun en aanknopingspunt in de oude archieven en bij gezaghebbende schrijvers te vinden.

Maar dit bewijst natuurlijk niets.

Nog noot is er een *ketterij* in de kerk van Christus opgekomen, of ze heeft altoos de poging gewaagd, om zich te legitimiseren als de echt-historische.

Zelfs Scholten heeft op die wijs zijn *Modernisme* bepleit, en Gunning heeft zelfs staande dat zijn Ethisch-Arminianisme den echten geest van Calvijn ademde.

Dit kon dus ook nu niet anders.

Want, en hiermede geven we de *signatuur*, die dit boek draagt, weder: *In dit geschrift van Dr. Kleyn is een nieuwe ketterij aan het woord gekomen; een ketterij in het leerstuk van de kerk*.

Dit droeve feit, dat we bij Dr. Kleyn zeer bepaaldelijk met een *ketterij* in aanklaging treden, biedt ons tevens de verklaring tot nog een ander verschijnsel, dat in elk ander geval alle verklaring weigeren zou. Immers reeds bij Dr. Kleyns eerste geschrift vroeg de ernstige lezer zich onwillig af: „Vanwaar toch, dat deze pas opgetredene jonge man een zoo buiten alle evenredigheid *hoogen toon* aanslaat?“

Bescheiden nederigheid is anders ook voor zulk een geschrift toch een aanbevelings-brief van zoo hooge waardij. En ook waar de innerlijke worsteling op jeugdiger leeftijd die vrucht der nederigheid nog niet afwierp, pleegt toch de pennevrucht van kundige jeugdige geleerden, in wier midden we Dr. Kleyn reeds voor vier jaren een plaats der eere gunden, zich te kenmerken door meer *schuchterheid*. Een verwachting, die men vooral verwachten kon, dat bij Dr. Kleyn niet zou worden teleurgesteld, daar geheel zijn optreden en de persoonlijke indruk bij ontmoeting alle vermoeden zelfs van aanmatiging uitsluit.

Bij *Feiten of Vervalsels* waande men dan ook dit min lieflijk aandoende verschijnsel minder uit den wil des schrijvers, maar meer uit prikkel en aandrift van buiten te moeten verklaren. *Feiten of Vervalsels* maakte al den indruk van geschreven te zijn onder de inspiratie van een doorzettenden, op vernieling van ander goeden naam bedachten geest, die in de prikkeling van het conflict Dr. Kleyns karabijn geladen had en hem gedrongen om er maar op los te vuren.

Na lezing echter van het breedere werk dat Dr. Kleyn ons thans biedt, mag betwijfeld of deze onderstelling wel de juiste was, en komt men op het spoor van een *heel andere oorzaak*, waaruit dit droef verschijnsel van geheel onovernevredig en bijna ongeëvenaarde *hoogheid van toon* is af te leiden.

Gelijk men weet, deed zich zielkundig bij alle woordvoerders van een nieuwe ketterij; ook al was die ketterij, gelijk hier,

van klein dat er in *rogantie*.

